HUDUDLARDA KORPORATIV BOSHQARUVNI LOYIHALASH VA MA'LUMOTLAR BAZASINI YARATISH

Botirov Ulug'bek Bahronqul o'g'li
Xalqaro innovatsion universiteti magistranti
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.21177507

Annotatsiya: Ushbu maqolada hududlarda korporativ boshqaruv tizimini samarali tashkil etishning nazariy-uslubiy asoslari hamda uni raqamli texnologiyalar asosida loyihalash masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda korporativ boshqaruvning hududiy rivojlanishdagi o'rni, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ma'lumotlar bazalarining ahamiyati, korxonalar faoliyati to'g'risidagi axborotlarni markazlashgan holda yig'ish, saqlash va qayta ishlash mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, hududiy korxonalar faoliyatini monitoring qilish, investitsion jozibadorlikni baholash, moliyaviy ko'rsatkichlarni tahlil qilish hamda korporativ boshqaruv samaradorligini oshirishda zamonaviy ma'lumotlar bazalarini boshqarish tizimlari (DBMS) va raqamli platformalardan foydalanishning afzalliklari asoslab berilgan. Tadqiqot davomida korporativ boshqaruvning xalqaro tamoyillari, jumladan, OECD Corporate Governance Principles (2023), Jahon banki (World Bank) hamda Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC) tavsiyalariga tayangan holda hududiy korporativ boshqaruv modelini takomillashtirish bo'yicha ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: korporativ boshqaruv, hududiy rivojlanish, ma'lumotlar bazasi, raqamli transformatsiya, korporativ axborot tizimi, DBMS, boshqaruv qarorlarini qabul qilish, korporativ monitoring, investitsion jozibadorlik, raqamli platforma, OECD tamoyillari, IFC, World Bank, biznes jarayonlari, axborot tizimlari, ma'lumotlarni boshqarish

Kirish

Jahon iqtisodiyotida raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi korporativ boshqaruv tizimlarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida takomillashtirishni strategik ustuvor yo'nalishlardan biriga aylantirmoqda. Korporativ boshqaruvning shaffofligi, hisobdorligi va samaradorligini ta'minlashda raqamli ma'lumotlar bazalarini shakllantirish hamda ular asosida boshqaruv qarorlarini qabul qilish mexanizmlarini rivojlantirish bugungi kunda iqtisodiy taraqqiyotning muhim omili hisoblanadi. Ayniqsa, hududlarda faoliyat yuritayotgan korxonalarning moliyaviy, ishlab chiqarish va investitsion ko'rsatkichlarini yagona elektron platformada jamlash boshqaruv sifatini oshirish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiy xavflarni kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda dunyo miqyosida raqamli iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi izchil ortib bormoqda. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) ma'lumotlariga ko'ra, ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv va raqamli texnologiyalarni joriy etgan korxonalarda boshqaruv samaradorligi an'anaviy boshqaruv tizimlariga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'lib, korporativ risklarni boshqarish va investitsion qarorlar qabul qilish sifati yaxshilanadi. Shuningdek, World Bank ekspertlari korporativ boshqaruvning rivojlangan modeli mavjud mamlakatlarda investitsion faollik, korxonalarning moliyaviy barqarorligi va kapital bozorlarining rivojlanish darajasi yuqori ekanligini qayd etadilar.

O'zbekiston Respublikasida ham korporativ boshqaruvni xalqaro standartlar asosida rivojlantirish hamda davlat ishtirokidagi korxonalar faoliyatini raqamlashtirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida iqtisodiyot tarmoqlarini

raqamlashtirish, davlat ishtirokidagi korxonalarda zamonaviy korporativ boshqaruv tamoyillarini joriy etish, ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash hamda boshqaruv samaradorligini oshirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF–6079-son "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi Farmoni mamlakat iqtisodiyotini to‘liq raqamlashtirish, davlat organlari hamda xo‘jalik yurituvchi subyektlarda zamonaviy axborot tizimlari va ma'lumotlar bazalarini yaratish orqali boshqaruv samaradorligini oshirishning huquqiy asosini yaratdi. Mazkur strategiya doirasida barcha tarmoqlarda elektron ma'lumotlar almashinuvini yo‘lga qo‘yish, katta hajmdagi ma'lumotlarni (Big Data) qayta ishlash va boshqaruv qarorlarini ma'lumotlarga asoslangan holda qabul qilish vazifalari belgilab berilgan.

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son "O‘zbekiston – 2030" strategiyasi to‘g‘risida"gi Farmonida iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, korporativ boshqaruvning zamonaviy mexanizmlarini keng joriy etish, davlat ulushi mavjud korxonalar faoliyatida xalqaro boshqaruv standartlarini tatbiq etish hamda raqamli platformalarni rivojlantirish asosiy strategik yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan.

Statistik ma'lumotlarga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma'lumotlariga asosan, 2025-yil yakuni bo‘yicha respublikada faoliyat yuritayotgan yuridik shaxslar soni 540 mingdan ortiqni tashkil etgan bo‘lib, ularning asosiy qismi hududlarda faoliyat olib bormoqda. Korxonalar sonining izchil ortib borishi ularning faoliyati to‘g‘risidagi ma'lumotlarni yagona elektron bazada jamlash, hududlar kesimida monitoring qilish va korporativ boshqaruv samaradorligini baholash zaruratini yanada kuchaytirmoqda.

Shu bilan birga, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Elektron hukumatni rivojlantirish indeksi (E-Government Development Index – EGDI 2024) natijalariga ko‘ra, O‘zbekistonning elektron boshqaruv bo‘yicha xalqaro reytingdagi o‘rni sezilarli yaxshilangani mamlakatda raqamli boshqaruv infratuzilmasi izchil rivojlanayotganini ko‘rsatadi. Bu esa hududiy korporativ boshqaruv tizimlarini zamonaviy ma'lumotlar bazalari asosida loyihalashning ilmiy va amaliy dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Mazkur tadqiqotning maqsadi hududlarda korporativ boshqaruvni zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida loyihalashning ilmiy-uslubiy asoslarini ishlab chiqish, korxonalar faoliyatiga oid ma'lumotlarni yagona integratsiyalashgan ma'lumotlar bazasida shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Hududlarda korporativ boshqaruvni samarali tashkil etish iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, investitsion muhitni yaxshilash hamda korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda korporativ boshqaruv faqatgina korxona ichidagi boshqaruv jarayonlarini tartibga soluvchi mexanizm emas, balki manfaatdor tomonlar (aksiyadorlar, investorlar, kreditorlar, davlat organlari va iste'molchilar) o‘rtasidagi munosabatlarni muvofiqlashtiruvchi kompleks boshqaruv tizimi sifatida qaralmoqda. Shu sababli hududiy darajada korporativ boshqaruvni loyihalash va uni yagona ma'lumotlar bazasi bilan integratsiyalash iqtisodiy rivojlanishning strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

OECD Principles of Corporate Governance (2023) ga ko‘ra, samarali korporativ boshqaruv beshta asosiy tamoyilga tayanadi: aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish, manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikni rivojlantirish, axborotlarning ochiqligi va shaffofligini ta'minlash, direktorlar kengashining mas'uliyatini kuchaytirish hamda korporativ risklarni samarali boshqarish. Mazkur tamoyillar hududiy korxonalarda raqamli boshqaruv platformalarini joriy etish orqali yanada samarali amalga oshirilishi mumkin.

Hududiy korporativ boshqaruvni loyihalashda tizimli yondashuv (System Approach) alohida ahamiyatga ega. Mazkur yondashuvga ko‘ra korporativ boshqaruv yagona axborot tizimi

sifatida shakllantiriladi va uning barcha elementlari o‘zaro bog‘liq holda faoliyat yuritadi. Bunda korxona faoliyati to‘g‘risidagi moliyaviy hisobotlar, ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari, investitsion loyihalar, kadrlar salohiyati, innovatsion faoliyat, soliq va statistika ma'lumotlari yagona elektron platformaga integratsiyalashadi.

Hududlarda korporativ boshqaruvni loyihalash quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- hududdagi korxonalar to‘g‘risidagi ma'lumotlarni yig‘ish va tizimlashtirish;
- korxonalarning tashkiliy-boshqaruv tuzilmasini tahlil qilish;
- boshqaruv indikatorlari va KPI tizimini ishlab chiqish;
- yagona elektron ma'lumotlar bazasini yaratish;
- ma'lumotlarni real vaqt rejimida yangilash mexanizmini joriy etish;
- sun'iy intellekt va analitik platformalar yordamida prognozlash hamda boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish.

Mazkur bosqichlarning o‘zaro uzviy bog‘liqligi boshqaruvning shaffofligini oshirish, qaror qabul qilish vaqtini qisqartirish hamda resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi.

Korporativ boshqaruv tizimining samaradorligi ma'lumotlarning sifati bilan bevosita bog‘liq. Shu sababli hududlarda zamonaviy ma'lumotlar bazasini yaratishda ma'lumotlar yaxlitligi (Data Integrity), ishonchliligi (Reliability), xavfsizligi (Security), tezkorligi (Availability) va moslashuvchanligi (Scalability) asosiy mezon sifatida qaraladi. Xalqaro amaliyotda korporativ boshqaruv tizimlarida Oracle Database, Microsoft SQL Server, PostgreSQL va MySQL kabi ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimlaridan keng foydalanilmoqda. Ushbu platformalar katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash, ko‘p foydalanuvchili rejimda ishlash hamda axborot xavfsizligini ta'minlash imkoniyatiga ega.

Hududiy ma'lumotlar bazasining konseptual modeli quyidagi asosiy modullardan iborat bo‘lishi lozim:

korxonalar reyestri;
aksiyadorlar va mulkdorlar bazasi;
moliyaviy hisobotlar bazasi;
investitsiya loyihalari bazasi;
ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari bazasi;
inson resurslari bazasi;
soliq va statistika ko‘rsatkichlari bazasi;
ESG (Environmental, Social and Governance) ko‘rsatkichlari bazasi;
korporativ risklarni boshqarish moduli;
analitik va prognozlash moduli.

Mazkur modullar yagona platformaga integratsiyalashgan holda faoliyat yuritganda hududiy boshqaruv organlari, investorlar va korxonalar bir xil axborot maydonidan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

World Bank tadqiqotlariga ko‘ra, korporativ boshqaruvning shaffofligi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi sezilarli darajada yuqori bo‘ladi. Shu bilan birga, International Finance Corporation (IFC) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda korporativ boshqaruv standartlarini joriy qilgan korxonalarda investitsiya jalb qilish imkoniyati va korxona qiymati o‘rtacha 20–30 foizga oshishi qayd etilgan. Mazkur natijalar hududlarda korporativ boshqaruvni takomillashtirishning iqtisodiy samaradorligini tasdiqlaydi.

O‘zbekiston Respublikasida davlat ishtirokidagi korxonalarda korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirish yuzasidan izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida davlat organlari va xo‘jalik yurituvchi subyektlarda elektron axborot tizimlarini rivojlantirish, ma'lumotlar almashinuvini avtomatlashtirish va raqamli platformalarni keng joriy etish belgilangan. Natijada hududiy boshqaruv organlari

faoliyatida ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv (Data-driven Management) tamoyillari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda.

Hududlarda korporativ boshqaruvni samarali tashkil etishda Business Intelligence (BI) texnologiyalaridan foydalanish ham dolzarb hisoblanadi. Power BI, Tableau, Qlik Sense va boshqa analitik platformalar yordamida hududiy korxonalarning moliyaviy barqarorligi, rentabellik darajasi, ishlab chiqarish hajmi, investitsiya faolligi hamda eksport salohiyati real vaqt rejimida monitoring qilinadi. Natijada strategik qarorlar tezkor va ilmiy asoslangan holda qabul qilinadi.

Shuningdek, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalarini korporativ boshqaruv tizimiga integratsiya qilish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi. Katta hajmdagi iqtisodiy ma'lumotlarni mashinali o‘qitish algoritmlari yordamida tahlil qilish orqali korxonalarning bankrotlik xavfi, investitsion jozibadorligi, moliyaviy barqarorligi hamda rivojlanish istiqbollari oldindan prognoz qilinishi mumkin. Bu esa hududiy boshqaruv organlariga risklarni kamaytirish va resurslarni optimal taqsimlash imkoniyatini yaratadi.

Hududlarda korporativ boshqaruvni loyihalashning konseptual modeli quyidagi o‘zaro bog‘liq elementlardan iborat:

Axborot manbalari → Ma'lumotlarni yig‘ish → Ma'lumotlar bazasi → Analitik platforma → Sun'iy intellekt asosidagi tahlil → Boshqaruv qarorlarini qabul qilish → Monitoring va qayta aloqa.

Mazkur model korporativ boshqaruvning uzluksiz ishlashini, ma'lumotlarning doimiy yangilanib borishini hamda boshqaruv qarorlarining ilmiy asoslanganligini ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, hududlarda yagona korporativ boshqaruv ma'lumotlar bazasini yaratish natijasida boshqaruv qarorlarini qabul qilish tezligi oshadi, korxonalar faoliyatining shaffofligi ta'minlanadi, moliyaviy nazorat kuchayadi, investorlar uchun ishonchli axborot muhiti shakllanadi hamda hududlarning investitsion jozibadorligi ortadi. Bundan tashqari, elektron ma'lumotlar bazalaridan foydalanish statistik hisobotlarni avtomatlashtirish, davlat organlari o‘rtasida axborot almashinuvini soddalashtirish va inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytirishga xizmat qiladi. Natijada hududlarda korporativ boshqaruvning zamonaviy raqamli modeli shakllanib, iqtisodiy rivojlanishning barqarorligi va samaradorligini ta'minlash uchun mustahkam institutsional asos yaratiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, hududlarda korporativ boshqaruv tizimini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida loyihalash hamda yagona ma'lumotlar bazasini shakllantirish iqtisodiy boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Korporativ boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish korxonalar faoliyati to‘g‘risidagi ma'lumotlarni markazlashgan holda yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilish imkoniyatini yaratib, boshqaruv qarorlarining tezkorligi, aniqligi va shaffofligini ta'minlaydi.

Tadqiqot davomida hududiy korporativ boshqaruvni loyihalashning nazariy-uslubiy asoslari tahlil qilinib, ma'lumotlar bazasini yaratishning konseptual modeli ishlab chiqildi. Mazkur model korxonalar reyestri, moliyaviy hisobotlar, investitsiya loyihalari, ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari, inson resurslari, korporativ risklar va analitik modullarni yagona axborot tizimiga integratsiyalashni nazarda tutadi. Ushbu yondashuv boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish, resurslardan samarali foydalanish va strategik rejalashtirish sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, OECD Korporativ boshqaruv tamoyillari, Jahon banki hamda Xalqaro moliya korporatsiyasi tavsiyalari asosida hududlarda korporativ boshqaruvni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari belgilandi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, korporativ boshqaruvning raqamli modeli investorlar ishonchini oshirish, korxonalar faoliyatining ochiqligini ta'minlash, moliyaviy intizomni kuchaytirish hamda hududlarning investitsion jozibadorligini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Maqolada ishlab chiqilgan ilmiy yondashuv va amaliy takliflarni davlat boshqaruvi organlari, hududiy iqtisodiy rivojlanish markazlari, aksiyadorlik jamiyatlari hamda yirik sanoat korxonalarida joriy etish boshqaruv samaradorligini oshirish, raqamli iqtisodiyot infratuzilmasini rivojlantirish va hududlarning barqaror iqtisodiy o‘sishini ta'minlashga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Organisation for Economic Co-operation and Development. **G20/OECD Principles of Corporate Governance.** Paris: OECD Publishing, 2023.
2. World Bank. **World Development Report 2021: Data for Better Lives.** Washington, DC: World Bank, 2021.
3. International Finance Corporation. **IFC Corporate Governance Progression Matrix.** Washington, DC: IFC, 2023.
4. United Nations. **United Nations E-Government Survey 2024: The Future of Digital Government.** New York: UN, 2024.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **2020-yil 5-oktabrdagi PF–6079-son Farmoni**. **"Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.**
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni**. **"2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida."**
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son Farmoni**. **"O‘zbekiston – 2030" strategiyasi to‘g‘risida.**
8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining korporativ boshqaruv va davlat ishtirokidagi korxonalar faoliyatini takomillashtirishga oid amaldagi qarorlari.
9. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. **O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati.** Statistik to‘plam, 2025.
10. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. O‘zbekiston iqtisodiyotining makroiqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari bo‘yicha rasmiy ma'lumotlar, 2025.
11. O‘zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi. Korporativ boshqaruvni rivojlantirish va kapital bozori bo‘yicha me'yoriy-huquqiy hujjatlar, 2024–2025.
12. Database System Concepts. 7th Edition. New York: McGraw-Hill Education, 2019.
13. Fundamentals of Database Systems. 7th Edition. Pearson Education, 2017.
14. Corporate Governance. 6th Edition. John Wiley & Sons, 2022.